

7. Bruno Latour: ihmisten ja ei- ihmisten kytkeytymiset

Sosiologinen teoria -luentosarja

23.3.2011

Olli Pyyhtinen

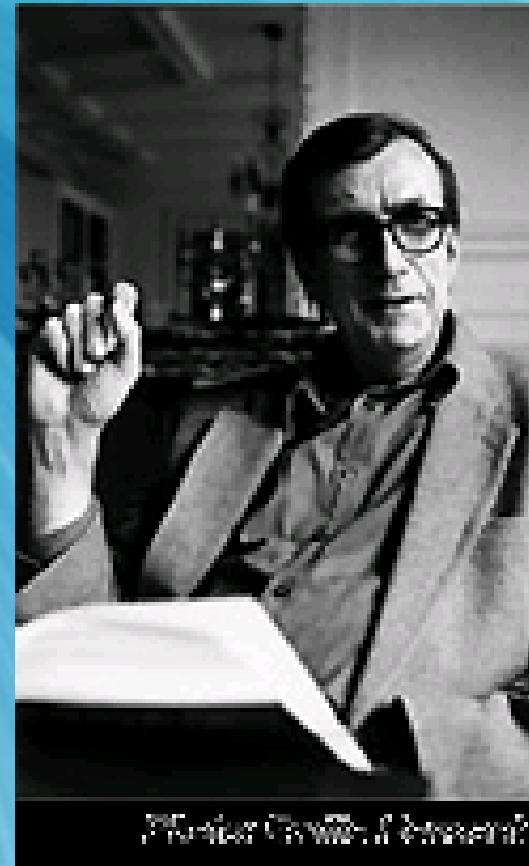
olsapy@utu.fi

Luennon runko

- I Latourin työstä
- II ANT:n lähtökohtia
- III Toimijaverkosto
- IV Yhteiskuntatieteen mustat laatikot
- V Ongelmia

I Latourin työstä

- Bruno Latour (1947-)
- ranskalainen tieteen- ja teknologian tutkija
- yksi ns. "toimijaverkostoteorian" (engl. *Actor-Network Theory*, lyh. ANT) kehittäjistä
- tuotannossa keskeisellä sijalla kysymys, miten tiede ja teknologia ovat kietoutuneita yhteiskuntaan ja osallistuvat sen rakentamiseen
- työ "empiiristä filosofiaa"

- ◆ Latourin tutkimukset näyttävät ensi katsomalta koskettavan aiheiltaan enemmän luonnontieteitä ja insinöörejä kuin sosiologeja ja humanisteja
 - ◆ mm. mikrobit, laboratorioelämä, joukkoliikennevälineet
- ◆ tarkastellut kuitenkin myös perinteisempiä yhteiskuntatieteellisiä aiheita
 - ◆ mm. oikeusjärjestelmää, kaupunkisuunnittelua, uskontoa, politiikkaa ja sosiologian perusoletuksia
- ◆ hyödyntää lisäksi sosiaalitieteiden menetelmiä

- ◆ teoksia:
 - ◆ *Laboratory Life* (1. painos 1979; 2. 1986)
 - ◆ *Science in Action* (1987)
 - ◆ *We have never been modern* (1991; suom. *Emme ole koskaan olleet moderneja* (2006)
 - ◆ *Aramis or The Love of Technology* (1996)
 - ◆ *Pandora's Hope* (1999)
 - ◆ *La Fabrique du droit. Une ethnographie du Conseil d'Etat* (2002)
 - ◆ *Iconoclash. Beyond the Image Wars in Science, Religion and Art* (2002; toim. Latour & Peter Weibel)
 - ◆ *Politics of Nature* (2004)
 - ◆ *Making Things Public – Atmospheres of Democracy* (2005)
 - ◆ *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory* (2005)

II ANT:n lähtökohtia

- ♦ ANT:n lähtökohdat tieteen ja teknologian tutkimuksessa
- ♦ ei kuit. kiinnostunut tieteestä järjen voittokulkuna ja teknologiasta pelkkinä laitteina
- ♦ tieteen ja teknologian tarkastelu vie yhteiskunnan ja yhteiskuntatieteen perusasioiden äärelle

- ♦ mitä uutta ANT toi tieteen- ja teknologian tutkimiseen?

1) tieteen tutkiminen sosiologian näkökulmasta

- huomion kiinnittäminen tieteen käytäntöihin valmiiden tulosten sijaan
- tiede toimintaa, tosiasioiden käytännöllistä tuottamista

2) tieteen käytäntöjen aineellisuus

- tieteellisten tosiasioiden tarkasteleminen nimenomaan erilaisten aineellisten käytäntöjen tuloksena (eikä vain sosiaalisen toiminnan aikaansaannoksena)
- tiede tuo yhteen monenlaisia toimijoita, joista vain osa ihmisiä

3) relacionaalinen näkökulma

- asiat ovat sitä enemmän ja vahvemmin olemassa, mitä kytkeytyneempiä ne ovat

III Toimijaverkosto

- ♦ ANT:n verkostokäsite hyvin empiiriseen tutkimukseen soveltuva
- ♦ ANT ei kuitenkaan menetelmä eikä edes teoria
- ♦ ennemmin ontologinen näkökulma
 - ♦ todellisuuden tarkasteleminen verkostollisena
 - ♦ suuntaa huomiota asioiden rakentumiseen paikallisesti moninaisissa ja alati muuttuvissa suhteissa
 - ♦ ohjaa ajattelemaan moninaisten sosiaalisten, teknologisten ja luonnon ainesten yhdistymistä erilaisiksi kokoonpanoiksi

- ♦ ANT:n verkostokäsitys yhdistää monia innoituksen lähteitä:
 - ♦ mikrososiologia, erit. etnometodologia (Garfinkel)
 - ♦ semiotiikka (Greimas)
 - ♦ Deleuze & Guattari: "rihmasto"
 - ♦ Foucault: "dispositiivi"

- ◆ toimijaverkoston käsitteen 3 keskeistä piirrettä:
 - 1) välitykset ja käännökset yhdistymisen tapana
 - ei ole suhdetta ilman välitystä eikä välitystä ilman käännöstä
 - yhdistymisen työläys

"Maailmassa, jonka läpi ANT koettaa matkustaa, siirtymät eivät näytä olevan mahdollisia ilman kalliita ja raskaita käännöksiä. Sosiaalisen sosiologit näyttävät liitävän kuin enkelit kuljettaen valtaa ja suhteita miltei aineettomasti, kun taas ANT-tutkijan on rämmittävä raskaat varusteen mukanaan kuin muurahainen saadakseen aikaan heikoimmankin yhteyden." - Latour, *Reassembling the Social*

2) ANT:n verkostokäsitys hylkää jaon "mikroon" ja "makroon"

- ei ole mitään yleistä tasoa tai periaatetta, joka olisi yleispätevämpi kuin paikalliset yhdistymiset...
- ...eivätkä yksittäiset, paikalliset suhteet tarjoa mitään sosiaalisen perusmuotoa > laajempi suhteiden kenttä läpäisee aina jo paikallisen vuorovaikutuksen
- verkoston kielikuva korvaa oletuksen kahdesta eri todellisuuden tasosta yhdelle tasolle levittäytyvillä kytköksillä
 - on vain pidempiä tai lyhyempiä sekä kytköksiltään lujempia tai heikompia verkostoja
 - vrt. ns. "flat ontology" sekä Tarde

3) "toiminta" verkostomaisesti määrittynyttä ja levittäytynyttä

- aina kun halutaan määritellä toimija, on käännettävä katse laajempaan suhdeverkostoon
 - verkosto antaa toimijalle tämän ominaisuudet ja kyvyt
 - juuri toiset saavat toimijan toimimaan

- verkosto ei ole toiminnan "konteksti", vaan toiminta ja verkosto saman asian kaksi puolta
- jokaista oliota voidaan tarkastella tilanteesta riippuen joko toimijana tai verkostona
 - jokainen toimija on itsessään verkosto, suhteiden kokoonpano ja...
 - ...riittävän vakaa verkosto näyttäytyy yhtenä toimijana

"[...] not a network connecting entities which are already there, but a network which configures ontologies. The agents, their dimensions, and what they are and do, all depend on the morphology of the relations in which they are involved."

- Michel Callon

- ANT:lle toiminta ei olekaan vain ihmisen ominaisuus
- myös monilla "ei-ihmisillä" toimijuusvaikutuksia
 - "aktantin" käsite (Greimas)
 - soveltuu niin inhimillisten kuin ei-inhimillisten toimivien olioiden tarkasteluun: ilmaisee toimintaa määrittelemättä ennakoita toimimisen tapaa tai toimijoiden ominaisuuksia
 - aktantteja kaikki oliot, jotka ovat osa jotakin kollektiivista kokoonpanoa ja saavat aikaan vaikutuksia muissa

"There are no humans in the world. Or rather, humans are fabricated - in language, through discursive formations, in their various liaisons with technological and natural actors, across networks that are heterogeneously comprised of humans and non-humans who are themselves so comprised. Instead of humans and non-humans we are beginning to think about flows, movements, arrangements, relations."

- Mike Michael, *Reconnecting Culture, Technology and Nature* (2000)

IV Yhteiskuntatieteen mustat laatikot

- ♦ verkosto ANT:lle ennen kaikkea väline erinäisten "mustien laatikoiden" avaamiseen
 - ♦ musta laatikko (engl. *black box*) toimijaverkosto, joka niin vakaa ja luotettava, että näyttäytyy yhtenä toimijana
 - ♦ verkoston moninaisuus peittynyt pois näkyvistä

- ♦ ANT ollut kiinnostunut ennen kaikkea tieteen mustista laatikoista
 - ♦ tieteellisten tosiasioiden tuottaminen usein näkyvämmiin ristiriitojen määrittämää kuin monet muut käytännöt
- ♦ mustana laatikkona voi kuitenkin tarkastella mitä tahansa arkista ilmiötä
 - ♦ esim. teknologia, rakennukset, talous, liikenne, instituutiot, yhteiskunta...

- ♦ verkostollinen ajattelu Latourille huomion kiinnittämistä koetteluihin
 - ♦ tapahtumia, joissa käytäntö, ajatus, tosiasia tms. joutuu koetukselle, testiin
 - ♦ toimijan ominaisuudet ja kyvyt määrittyvät koetteluissa, joihin se joutuu kohdatessaan muita toimijoita
 - ♦ koettelut tuovat näin esiin, mitkä kaikki asiat ovat välttämättömiä jonkin ilmiön olemassaololle

- ♦ ANT menetelmällinen kehys seurata toimijoiden muodostumisen moniaineksisuutta ja muutoksia
 - ♦ huomion kiinnittäminen kovien tosiasioiden (engl. *matters of fact*) muuntumiseen huolenaiheiksi (engl. *matters of concern*)
 - ♦ esim. luonnon, teknologian ja yhteiskunnan pysyvyyden, eheyden ja erillisyyden kyseenalaistaminen
 - ♦ rakentuvat epävakaisissa suhteissa ja kiistoissa ja muovaavat toisiaan

- ♦ ANT osoittaa yhteiskunnalliset järjestykset ja merkittävät toimijat hauraiksi rakennelmiksi
 - ♦ riippuvaisia lukuisten asioiden, ihmisten ja aineiden yhteenliittymistä
 - ♦ tuo näin näkyviin mahdollisuuden toisin tekemiseen
- ♦ ANT ja Latourin työ ei kuitenkaan dekonstruoivaa ja purkavaa
 - ♦ määrittää pikemmin pyrkimys rakentamiseen
 - ♦ pyrkimys kytkösten tekemiseen asioiden välillä

V Ongelmia

- 1) Käytännössä Latourin tutkimukset eivät useinkaan pääse irti ihmiskeskeisestä näkökulmasta
 - ♦ joutuvat tukeutumaan nimenomaan ihmistoimijoiden kielellisiin repertuaareihin ja selontekoihin
 - ♦ haastatelluille annetaan valta nimetä kuhunkin kollektiiviin kuuluvat toimijat
- 2) Verkoston ulkopuoli?

Kiitos osallistumisesta!

kurssipalaute:

<http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/opetuspalaute.html>